

надрукованих кирилицею та гражданським шрифтом. В обласних і взагалі периферійних та невеликих наукових бібліотеках мало комп'ютерів, а без них укладання Реєстру приречене на провал, крім того, бібліотекарі не знають різниці, наприклад, між інкунабулами і палеотипами, не вміють правильно описувати стародруки.

Отже, за п'ять років, станом на 1 січня 2008 р., до Реєстру було внесено близько 45 тисяч книг. Це лише 6 % від передбаченої кількості документів, які потрібно внести до Реєстру. При такому відношенні (в середньому 1 % щороку) для повного завершення роботи над Реєстром буде потрібно кілька десятків років. Зрозуміло, що таку ситуацію, попри те, що ЮНЕСКО не встановлює граничні дати завершення Програми «Пам'ять світу», не можна вважати оптимістичною і вона не на користь іміджу України. Цілком очевидно, що потрібне нове урядове рішення стосовно цього питання.

Морозов О.С., м. Ніжин

Зібрання книжкових пам'яток бібліотеки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя: до історії формування колекції

Книгозбірня Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя – одна з найдавніших науково-освітніх бібліотек Лівобережної України, започатковано яку 1820 р. одночасно з відкриттям у Ніжині Гімназії Вищих Наук (Лицею) кн. Безбородька. За понад 180-річну історію до її складу влилося чимало цінних книжкових і рукописних фондів. Історія формування бібліотеки та її окремих колекцій в загальних рисах відома завдяки науковим розвідкам та публікаціям А.В. Добіаша, С.Г. Самойленка, Л.І. Литвиненко (загальні питання формування фонду); М. Сторожевського, М. Автономова, І.П. Костенка, Є.К. Чернухіна (бібліотечні зібрання ніжинських греків), П.В. Михеда, О.В. Банзерук, Л.В. Гранатович та ін. (російський фонд проф. С.П. Шевирьова), М.В.Потапенка (колекція стародруків “Polonica”), Є.П. Петухова, М.Н. Сперанського та ін. (зібрання рукописів). Але, незважаючи на досить обширну бібліографію, в дослідженні фонду є ще чимало «білих плям». На одній з них зупинимося докладніше.

Однією з перлин бібліотеки є нечисельне, але цінне зібрання книг з Ніжинського грецького Олександрівського училища, заснованого 3 листопада 1811 р. на базі школи грецького православного братства, заснованої ще у 80-х рр. ХУІІ ст. Ніжинська грецька громада (переважно купецька за своїм складом) існувала з сер. ХУІІ ст. завдяки пільгам, наданим гетьманом Б. Хмельницьким, мала адміністративну автономію (грецький магістрат), три церкви, школу та шпиталь, і була скасована у зв'язку з міською реформою 1872 р. Унікальні манускрипти ХІ-ХУІІІ ст. з грецьких церков Ніжина клопотами проф. О.Дмитрієвського ще наприкінці ХІХ ст. були передані до Церковно-археологічного

музею КДА (зараз зберігаються в ІР НБУВ). Бібліотека училища згодом злилася з книгозбірнею Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородька. За оцінками фахівців з 647 книг грецької бібліотеки не менше 55 видань належали поч. ХУІ ст. У грецькій колекції були, зокрема, венеціанські видання промов Демосфена (1504 р.); твори Платона (видання 1513 р., друк Альда Мануція, та 1517 рр.), лікаря Галена (1541 р.), Аристотеля (1551 р., друк Паола Мануція); базельські видання «Іліади» та «Одисеї» Гомера (1544 р.), Софокла (1548 р.), Аристофана (1547 р.), Плутарха (1542 р.), Симфонії (1547 р.) тощо.

Відомий київський греколог Є.К. Чернухін присвятив книжковим зібранням ніжинських греків кілька цікавих публікацій, у яких зробив спробу простежити долю окремих примірників цього книжкового зібрання. (Див.: Чернухін Є. Книжкові зібрання ніжинських греків // Грецьке православ'я в Україні. – К., 2001. – с.159-229.). Нещодавно у фондах Ніжинського відділу Чернігівського облдержархіву нам пощастило виявити цікаві документи, які суттєво уточнюють працю Є.К. Чернухіна та проливають світло на обставини передачі книг грецького училища до бібліотеки НДУ (НВ ЧОДА, ф.1105, оп.2, спр.194, «Листування з Міністерством народної освіти та Ніжинською міською управою про придбання книг грецького училища»). Уважне вивчення документів дає можливість стверджувати, що передання грецької бібліотеки до книгосховища НДУ відбулося не 1919 р. при закритті училища, як стверджує автор (вказ. праця, с.162.), а набагато раніше.

Вперше питання про передачу бібліотеки грецького училища було поставлене директором іст.-філ. інституту М. Лавровським 1875 р., оскільки через асиміляцію грецького населення Ніжина училище втратило своє значення та підлягало реорганізації на загальноміське. Оглянувши книгосховище училища, М.Лавровський знайшов у ньому *«декілька цінних книг по богословському, класичному, історичному і літературному напрямках в стародавніх виданнях ХУІ–ХУІІІ ст.»*. Згодом він листом звернувся до попечителя Київського учбового округу з проханням передати ці книги до інституту. Міська управа не заперечувала, і директор доручив проф. П.І.Люперсьькому забрати книги з грецького училища, що і було виконано. Але згодом, у 1883 р., директор училища Г.Манцов згадав про бібліотеку і, відстоюючи інтереси свого навчального закладу, заявив, що оскільки книги зібрані і подаровані ніжинськими греками, їх не можна передавати без відома міської Думи, яка після ліквідації Грецького магістрату перебрала на себе його майнові права. Він погоджувався уступити ці книги інститутській бібліотеці за суму не менше, ніж 500 крб., або за умови виплати щорічно 25 крб. за користування ними. (НВ ЧОДА, ф. 1105, оп. 2, спр. 194, арк. 4-5.)

Правління інституту, в свою чергу, визнало неможливим задовольнити клопотання

директора грецького училища. Бібліотечна комісія в складі проф. А.В. Добіаша, Р.Ф. Брандта, М.І. Соколова та Г.З. Зінгера оцінила грецькі книги в 250 карбованців. Але, ідучи назустріч побажанням Г. Манцова, дирекція інституту погодилася збільшити суму виплати до 300 крб. (Там само, арк. 5).

23 лютого 1884 р. Ніжинська міська Дума розглядала питання придбання грецької бібліотеки на своєму засіданні. Директор училища Г. Манцов у своєму виступі зазначив, що серед книг бібліотеки є *«екземпляри надзвичайно рідкісні і цінні»*, і тому Дума своїм рішенням призупинила справу і запропонувала дирекції грецького училища звернутися до інших світських та духовних навчальних закладів з пропозицією придбати це зібрання. За наступні півроку на письмову пропозицію грецького училища придбати книги відповів лише Казанський університет, але там були згодні придбати лише окремі примірники найцінніших стародруків. (Там само, арк. 9-14 зв.). Враховуючи цей факт, міська Дума прийняла 19 грудня 1884 р. рішення: бібліотеку грецького училища не продавати, а знову повернути на зберігання до училища.

Виконуючий на той час обов'язки бібліотекаря проф. М. Лілеєв 19 січня 1885 р. підготував грецьку бібліотеку до передачі, зазначивши у письмовому поданні, що в ній нараховується 264 назви у 647 томах, з яких 18 книг з якоїсь причини не було на місці, або вони були помилково внесені до загального реєстру інститутської бібліотеки. (Там само, арк. 18-19 зв.) Але бібліотека так і не була повернена власникові, а залишалася у користуванні інституту аж до 1888 р.

У 1887 р. у зв'язку зі смертю директора грецького училища Г. Манцова, його посаду обійняв А. Гржимайло, який вже не настільки енергійно відстоював ідею повернення бібліотеки. 18 червня 1887 р. він направив до правління інституту листа, в якому погоджувався на запропоновану раніше суму грошової компенсації 300 крб. На цей раз правління інституту, відчуючи власну силу і зміну настрою опонента, повідомило, що *«книги, ... більшою частиною філософського, канонічного та древньо-класичного змісту, не потрібні для грецького училища, не мають ціни і для бібліотеки інституту»*, отже воно не знаходить можливим придбати їх за гроші і погоджується повернути. (Там само, арк. 20-21 зв.). Оскільки грецька бібліотека грецькому училищу в його тодішньому стані вже не була потрібною, а отримати гроші за неї не було ніякої надії, директор А. Гржимайло погодився остаточно залишити її у довічному користуванні інституту, з умовою, щоб книги, які *«для міста можуть мати значення як історична пам'ятка»*, зберігалися в окремій кімнаті під особливою назвою *«Старовинна бібліотека Ніжинського грецького училища»*. (Там само, арк. 26-26 зв.). 27 лютого 1887 р. Дума погодилася з такою пропозицією і затвердила її своїм рішенням. Таким чином, після майже 12 років

бюрократичної тяганини, бібліотека ніжинського грецького училища влилася до складу бібліотечного зібрання Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька. Сьогодні працівники бібліотеки працюють над реконструкцією складу грецької бібліотеки. Вже ідентифіковано 84 видання у 178 томах, з них: XVI ст. – 20 назв, 21 том; XVII ст. – 27 назв, 31 том; XVIII ст. – 15 назв, 30 томів; XIX ст. – 22 назви, 96 томів. Особливої уваги заслуговують рідкісні видання класиків давньогрецької філософії та літератури, богословські твори та шкільні підручники, серед яких є й видані коштом видатних діячів грецької громади в Ніжині, відомих патріотів, меценатів і книговидавців братів Зосимів.

Мяскова Т. Є., м. Київ

Родова книгозбірня Йоахима Литавора та Адама Хрептовичів:

короткий історіографічний огляд

Наприкінці ХХ ст. з метою введення до наукового обігу історико-культурних фондів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі - НБУВ) розпочалися дослідження раніше невивчених бібліотечних зібрань. Значна увага приділялася книжковим зібранням, які класифікуються як родові історико-культурні фонди. Серед таких фондів - родове зібрання білоруського магнатського роду Хрептовичів («Щорсівська бібліотека»). Засновник бібліотеки завзятий бібліофіл Йоахим Литавор Хрептович (1729-1812) відомий державний діяч Речі Посполитої, який увійшов до історії як останній литовський канцлер. Його син Адам (1768-1844) відомий як візитатор (інспектор) литовських шкіл та почесний член імп. Віленського університету. Саме ці дві людини створили бібліотеку, яка стала однією з найбільших приватних бібліотек Білорусі кінця XVIII - початку XIX ст. Перше повідомлення про бібліотеку Хрептовичів зробив польський історик Ігнатій Онацевич, який використав родову книгозбірню Хрептовичів для своїх історичних розвідок [1]. Згадку про родову книгозбірню Хрептовичів знаходимо у відомого вченого та суспільного діяча як Й. Лелевеля [2] та польського поета Л.Кіндратовича (Сирокомлі) [3]. У журналі «Живописная Россия» [4] було подано відомості про бібліотеку Хрептовичів з фотографією будівлі, де знаходилась книгозбірня. Російський вчений С. Пташицький перший систематизував родову книгозбірню Хрептовичів та подав опис всіх рукописів. Допомогу в систематизації бібліотечного фонду йому надавали брати К.А. та М.А. Хрептовичі-Бутеньови. Перелік рукописів у кількості 129 одиниць збереження було опубліковано в «Трудах археологической комиссии имп. Московского археологического общества» [5], а також вийшли окремим виданням [6]. Про багатий фамільний архів графів Хрептовичів згадає в своїй праці